

Felégetett eszéki hidak

1. Ha Ormánság, akkor nyilván Kodolányi János. Hiteles vezető a Dráva túlsó partjára is, Horvátországba.

„Ott folyik nem messze, néhány kilométernyire Vejti, Piskó mellett, odaát a marta Moslavinánál meredek, ideát a part lapos, tocsogós, áradásos.” *Süllyedő világ* című visszaemlékezéséből idézek, 1940-ből. A folyó két partján még béke van, az író társasága nyári melegben lejár fürdeni a Drávára. „Semmi sem akkora gyönyörűség, mint ülni a nehéz ladikban és evezni a sötétzöld vízen a sziget felé.” Ez a sziget a vejti rév és Moslavina között terül el, fűzfák rengetege borítja, a homok forró és bársonyos. Komp viszi át a ritka szekereket a magyar partról a horvát oldalra. A gerendákból összerótt vízi alkalmatosságot „repülőnek” nevezik. Annyira béke van még, hogy nem fegyverropogás, határösszetűzés, szökevények elfogása a beszédtema, pedig Európa máshol már lángokban ég; hanem az, hogy egy rettentő harcra ladikostul elragadott egy halászt, a ladikot lennebb, Eszéknél partra vetette a víz, a halász nem került elő soha.

„Néha átmegyünk Moslavinára is. Kocsistul-lovastul a repülőre hajtunk, s a gyors víz sodra átsegíti a széles gerendatákolmányt a túlsó partra. Ott fölkapaszkodunk a meredeken, s már bent is vagyunk a szép, tiszta horvát faluban. Hófehérré meszelt házak sorakoznak itt, mindegyik előtt virágos kert, minden ablakban muskátli virít. A házak előtt üde szederfák vetnek árnyékot. Gyalogjáró, kociút oly tiszta, mintha szobában volnánk. És gyönyörűek a fiatal horvát lányok, asszonyok. Arcuk, mint a virágszirom. Fehér, ingszerű, berakott ruhájukat a keblük alatt kötik meg, fehér térdük kilátszik, s a lábuk kicsiny és gömbölyű... Ugyanúgy viselkednek, ugyanúgy köszönnek, ugyanúgy végzik a dolgukat, ugyanolyanok a szerszámaik, sőt a házaik is. Még magyarul is meglehetősen tudnak, aminthogy a mieink közül is sokan tudnak horvátul. Ezek nálunk árulják a szilvát, a súlyat, a halat, azok ide jártak ezer éven át makkoltatni, lovat legeltetni, halászni, s most is átjárnak disznót venni, lent eladni. Azahogy inkább cserélni.”

Indíthatnám ugyanígy úti krónikámat, szóról szóra idemácsolva Kodolányit, a táj nyugalmaról és ragyogó tisztaságáról. Én persze nem lovas kocsival utazom, hanem a fiam autóján, s nem a vejti révnél kelünk át kompon a Dráván, hanem néhány kilométerrel keletebbre, a magyar Drávaszabolcsnál hídon, szabályszerű határállomáson és vámon a horvát Alsómiholjácra. Követjük a folyót a jobb parton, néhol lápok, mocsarak mentén. Valpón át Eszékre tartunk, a Horvátországi Magyarok Szövetségének 45. születésnapjára. Sehol háborús nyom, ideges rohanás, még katonákat sem látunk a hajdani Verőce megye békés tájain, el egészen Eszékgig. Határőrökkel ugyan találkoztunk a miholjáci parton, de elegendő volt nekik, hogy a kocsinkból ki sem szállva, amúgy „nyugtatásan” felmutatjuk az útlevelünket.

Eszéken annál több az egyenruha. Katonák, rendőrök. Látszólag nem nagyon avatkoznak bele a város életébe. A járőrök senkit sem igazoltatnak. A katonák között sok az idősebb férfi. Az 1991-es harcokban megsebzett vár, a Szent Anna templom, a színház épülete nyomát sem mutatja már a háborúnak. Megint csodálatos látványt nyújt a Dráva menti sétány, a neogótikus katedrális, az egész barokk városrész.

Úgy tűnik, hogy itt már békét kötöttek a jövővel.

De a város északi szegélye, a Dráva túlsó partja még néma frontvonal. Hídfoállítás. A folyó innesszó széle Horvátország, a túlsó part, a történelmi Baranya megye déli csücske, amit ma inkább Drávaszögnek neveznek, hivatalosan horvát felségterület ugyan, de a krajainai szerb csapatok megszállása alatt áll. Egy vékony sávban horvát katonák őrzik a Dráva bal partját is, és nem került szerb kézre Kopács halászfalu, Eszéktől néhány kilométerre északkeletre, a Duna és a Dráva találkozásának mocsárvilágában. Oda nem merészkedtek be soha az erre vonuló tatárok, törökök sem.

Eszék ellenben minden hadjárás útjába esett, a rómaiaktól máig. Az eszéki híd egyenesen a történelem hídfője a Balkán és Pannónia találkozásánál. Sorsát ebben a dél-szláv testvérháborúban sem kerülhette el. Hajdanán felegették az ennyire fontos hidakat, Nobel Alfréd óta legyilkolásukra alkalmasabb a dinamit. 1991-ben levegőbe repült az eszéki híd, vízbe roskadtak a maradványai, de a horvát újjáépítés először ezt állított helyre.

Kevéssel a Dunába ömlése előtt a Dráva 325 méter széles, mélysége 6 és fél méteres. Ha nincs híd, megszakad a hadi út, megbénul a közlekedés. Zrínyi Miklós sem nevezné Eszéknél gyors vizűnek az elaggott folyót, Berzsenyi Dániel se vadnak. Csak Janus Pannonius jelzője érvényes itt továbbra is: „lágyan” szeli át a zsíros szántóföldeket. Szlavónia, Baranya, Somogy költői mind megénekelték a folyót. Császárok, ha kiterjeszthették ide a hatalmukat – mint Róma ura, Probus –, le akarták csapolni a szétterülő mocsarakat. Úgy siet egymáshoz a Duna és a Dráva, hogy meg sem várják évmillió munkával ásott medrük találkozását Drávafoknál – milyen kifejező magyar elnevezés! –, hanem kicsapnak az alacsony fekvésű földekre, és szétterülnek mocsarakká. Mária Terézia is tervezgette a lecsapolásukat, de csak a múlt században sikerült egy Adamovics Kapisztrán nevű alispánnak három és fél ezer hektárt kiszárítania.

Római időkben is híd állt a Dráván Eszék fölött, a várost akkor Mursának nevezték, kikötőjében a dunai hajóhad állomásozott.

„Eszék... Vajon melyik nép nevezhette el Ószéknek Mursát, a régi római várost? Magyarok említették így ezt a helységet? Avarok?” – kalandozik el a múltba Drávaszög írónöje, Baranyai Júlia.

Ezt a hajdani római hadi utat és folyami átkelőt használták Batu kán erre járó tatárjai.

Mohács felé tartva a törökök 1526-ban Eszéknél keltek át a Dráván. A szultán hadai azután is, három-négy évenként, nagy erővel vonultak át itt, pusztítva a vidéket. Visszafelé tartva tíz- meg tízezer magyar fiataalt hajtottak át a hídon a birodalom központja felé: jövődő janicsárokat.

„Szülejmán hídjának” nevezték akkoriban az eszéki átkelőt. A törökök büszkén mondták, hogy hadi építészetük egyik remeke, a magyarok és horvátok gyűlölettel beszéltek róla, mivel pusztulásuk jelképét látták benne. Egy akkori leírásból érzékelhetjük a híd arányait Dárdától Eszékiig, jó mérföld hosszúságban, 16 lépés szélességben. Szlavóniai fekete tölgy minden oszlopa, gerendája, deszkája. A gerendák oly pompásan egymásba illesztve, hogy apró krajcárt elnyelő rés sem volt közöttük. Két szélén karfák, éjjel lámpások tették biztonságossá a közlekedést.

Zrínyi Miklós, a szigetvári hős várkapitány költő dédunokája nem gyönyörködni akart a hídban 1664-ben, mikor magyarokból, horvátokból és császári németekből álló haddal megközelítette. Előbb sorra elfoglalta a Dráva menti várakat. Pécs is a kezére jutott, noha a belső várból nem sikerült kikergetnie a török őrseget. A költő aludt a hadvezérben, mikor hideg ésszel ítélkezve felgyújtotta Pécsét, majd Eszéktől Szigetvárig a magyar falvakat, hogy az ellenség ne találjon menedéket, szállást. Az eszéki hidat is azért égeti fel, mert el kell vágnia a török hadi utat. Eszterházy Pál író és államférfi, főudvarmester, majd – Hohenlohe Gyula herceggel és Baththyány Ádámmal együtt – Zrínyi Miklós gróf főtitiszte ama nevezetes hadjáratban, feleségéhez írott leveleiben, illetve a *Mars Hungaricus*ban így örökítette meg az égetést:

„A kegyes istenség... nagy mennyiségű nádat adott a rendelkezésünkre... Két teljes napon és két teljes éjen át folyton szítottuk a tüzet, és végre sikerült a hidat elhamvasztanunk. Irtózatoss látvány volt, főképp éjjel a sok ezer láb hosszú alkotmány égése.”

2. Eszék hídjá az egyetlen közvetlen összeköttetés lenne Drávaszög és a horvát tájak között, ha a háború és a szerb megszállás nem akadályozná a közlekedést rajta. Ennek a földdarabkának északról délre Pélmonostor és Kopács, nyugatról keletre Újbezdán és Vörösmart között természetes összeköttetése a történelem folyamán mindig Baranya vármegye északi, nagyobb fele, illetve Pécs városa felé nyílt. Arra vezettek a kereskedelmi utak, a vaspálya vonala. Északnak tartottak magyarhoni vagy külföldi egyetemek felé a laskói diákok. Északról, szárazföldi úton érkeztek ide a hittérítők, a mesteremberek. Pélmonostor borát 1918 előtt északra, Siklóásra szállították, eladásra. A trianoni békeparancs Drávaszöget, ezt a magyar-horvát-szerb lakta földnyelvet a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz csatolta, amelyik 1929 óta a Jugoszlávia nevet viselte. Drávaszög magyar lakossága a nagy történelmi váltás idején a terület népességének mintegy 40 százalékát tette ki – 1910-es adatok –, nyelvében, népköltészetében sok archaikus vonást őrző, hímzése, népviselete jellegzetesen magyar.

Tito rendszere 1945 után a belső föderalizálás során Drávaszöget a Horvát Szocialista Népköztársaságba tagolta be. Ily módon a drávaszögi magyarság a horvátországi magyar szórvány részévé lett – amelyhez államilag a történelemben soha nem tartozott –, és ennek az 1991-ben 22 ezer főre becsült közösségnek majdnem a felét alkotta.

Drávaszög Horvátországhoz tartozását a szerbek mindig vitatták, a zágrábi állami önállóság kimondásakor a vidéket csetnikiek foglalták el, és máig is megszállásuk alatt tartják. Odacsatolták a „krajinai szerb köztársasághoz”.

Az eszéki híd élesebb határrá lett, mint bármikor volt eleddig idők rendjén.

Felégetett „eszéki hídhöz” hasonlatossá vált innen délre a szlavóniai Szentlászló falu. Kíégett református templomának és szétlőtt tornyának fényképe az esztelen háborús pusztítás vádja magyarok között, de Európa-szerte is. A világ legjobban tájékozott és legfürgébb nemzetközi televíziós adóállomása, a CNN jó néhány tudósításában tünt fel a szlavóniai meggyilkolt templom és az elpusztult falu képe. De Amerika túl messzire van tőlünk, gondjainktól, hogy az Árpád-kori magyar település nemzetiségi összetételét ismerjék, és a tudósításokban kiemeljék: magyar életek, magyar munka, magyar múlt porlad szét a két szláv nemzet, a horvát és a szerb testvérharcában. Mint-egy ezer szentlászlói magyar őslakos vált földönfutóvá.

Egykori papjuk, aki 1981-ig szolgált a most romos templomban, Eszéken él, akárcsak hívei nagy része. Andell Károly mellettem ült a magyar szövetség ünnepségét befejező vacsorán az egyik eszéki kiskocsmában, ahol minden fogás húsból áll: a húst hússal szolgálják fel. Talán albán szokás vagy másmilyen balkáni. A vendéglős – Antun Novalics – tiszteli a magyarokat, ők is viszont. Ötven év körüli a pap, a hajdani reformátorok örököse – Drávaszög a lutheri, majd kálvini tanok egyik első befogadó magyar földje volt – katolikus lelkésznek is nézhetném, mivel azok hagyományos „papi civil” viseletét hordja. Azt mondja, hogy a katolikus horvát tengerben a református papok is ilyen viseletben járnak. Ez a református papság néhány igehirdetőből áll összesen Horvátországban, Andell Károlyon kívül a Magyarországra menekült Kettős Jánosból. Karancson, egy négyszázas lélekszámú településen otthon maradt a református tiszteletes. Rejtőzködnek a katolikus papok Drávaszögben. Batinán nyolcszáz magyar élt, katolikus papjukat a szerb megszállók úgy megverték, hogy el kellett menekülnie Drávaszögből. Most a Bácskából – Vajdaságból – jön titokban egy másik lelkész misézni, temetni. Drávaszög magyar népessége fele-fele arányban oszlik meg a katolikusok és a reformátusok között. A katolikus papokat mindenünnen elűzték a csetnikek. Varga Géza nyugalmazott segédpüspök keresi fel időnként szétszóródott híveit, Dakovóból jön, a püspöki székhelyről, látogatása esemény, mint a magyar papok érkezése volt hajdanán a moldvai csángók között. Szent István ünnepén, 1994-ben, Eszék szélén, a rétfalusi templomban emlékeztetett a püspök első királyunkra, aki itt a római hitet meghonosította. Rétfalu hajdan önálló község, vagy ezer magyar lakossal, ez lett a drávaszögi menekülők egyik első megállója.

Mintha a török idők jöttek volna vissza, akkor a katolikus papokat verés, megcsúfolás vagy halál várta, ha belekezdték vallási szertartásukba. A szultán katonái és tisztviselői Bécs embereinek tartották őket. Ugyanakkor, nyilván a megosztás és a könnyebb uralkodás végett, a török hatóságok látszólag támogatták az új hit, a lutheranizmus, majd a kálvinizmus hirdetőit. Sztárai Mihály a Drávaszög egyik legnagyobb településén, a Duna közelében fekvő egykori kikötőben, Laskón lépett fel, még ferences csuhában, de már a protestantizmus eszméivel. Baranyai Júlia, aki a Drávaszög történetét eddig a legteljesebben és legérzékletesebben írta meg (*Vízbe vesző nyomokon, Újvidék, 1977*), találóan ábrázolta a laskói nép hangulatát a 16. század közepén, az anyanyelvűséget hozó tanult énekszerző, drámaíró, hitvitázó hatásának titkát. „A bujdosástól, félelemtől, éhezéstől meggyötört, állati sorba jutott emberek csodát várva hallgatták az új ige hirdetőjét: varkocsba font hajú, csüggedt tekintetű férfiak, riadt, nádcsikasz soványságú asszonyok lassan felemelték fejüket, égő szemüket a prédikátorra szegezték, aki ilyen emberien, melegen, ilyen közelről szól hozzájuk ékes, gyönyörű nyelven, s meg akarja őket tanítani arra, miként őrizhetik meg emberi méltóság-

gukat a rabságban, nemességüket a szörnyű megaláztatások közepette, s szabadságukat a szolgaságban. A tanulás, a művelődés útját mutatja meg nekik. Világosan látja, hogy csak a műveltség adhatja vissza eltiport népe önérzetét, önbizalmát. Iskolák alapításának, iskolák látogatásának fogalmát lopja bele napról napra népe tudatába.”

Sztárai Laskón szerezte magyar zsoltárait, itt írta fontosabb műveit. Tanított is a laskói iskolában, tanítványjaival pedig magyar nyelvű diákszinjatszást honosított meg, a török hódoltság árnyékában.

Csakhogy elnyomó hatalom rokonszenvére soha nem tanácsos építkezni. A török megszállók hol kegyelték Sztárait, hol halálra szánták, háromszor akarták elpusztítani, mindannyiszor a véletlen mentette meg az életét.

Andell tiszteletes úr szavaiból azt olvasom ki, hogy felekezeti harcok, gyűlölködések századai után, igaz lelki együttérés, alkotó ökumené most alakul ki katolikus és protestáns papok között a Drávaszögben, Szlavóniában, a Szerémségben. Mindenütt, ahol a szerb megszállók egyképpen ellenséget látnak a katolikusokban is, reformátusokban is, mivel ezek „horvát felekezetek és magyar felekezetek”. A keleti és nyugati kereszténység, keleti és nyugati erkölcs és civilizáció határvonala – akárcsak a római limes kétezer éve – a Drávaszögön át húzódik, Szlavónia és a Szerémség partjainál, ahol életre-halálra megütköznek a hagyományok és életfelfogások.

Van-e itt, lehet-e menekülés a legkisebb közösségnek, a déli magyarságnak, hunok és székelyek, avarok és honszerzők leszármazottainak? A délszláv háborúnak ők a legjobban kiszolgáltatott ártatlanjai.

Eszéken most mintegy hatezer magyar él, többségük drávaszögi és szlavóniai menekült. Otthagyták házaikat, gazdaságukat, üzletüket, műhelyüket, hogy pusztá életüket oltalmazhassák. Úgy szétszóródhatnak a százötven ezer lakosú városban, ahová horvátok is tömegével menekültek, mint porszemek a viharban.

– Egymásra találnak-e ismét az elhagyott falvak lakói Eszék emberrengetegében, tiszteletes úr?

– Magukkal hozták a szokásaikat, az együvé tartozásuk érzését. Úgy fenntartja ez őket, mint halászsokat a Dráva vizén a jól megépített csónak.

– Falujukban, az immár eltűnt szlavóniai Szentlászlón vagy a drávaszögi Laskón, Hercegszőlősön nem érezték meg ezt az erőt?

– Ott csak éltek, ösztönösen, ahogyan lélegzik az ember. Most tudatosodik bennük. Egyszerre mintha feltámadna körülöttük egész történelmük, visszajönnének távoli századok...

3. Tanítják az iskolákban magyar irodalomtörténetből a *Müncheni kódexet*, az első magyar bibliafordítást. A moldvai Tatros várában másolta a magyarra fordított négy evangéliumot bizonyos Németi György 1466-ban. Nyilván, az ottani huszita magyar gyülekezet használatára. De a magyar *Huszita Biblia* nem Moldvában keletkezett, hanem a Szerémségben. Tamás és Bálint huszita igehirdetők kezdték el fordítani a Szentírást magyarra, egy jó évszázaddal Károlyi Gáspár vizsolyi magyar *Bibliája* előtt. Nem sok idővel Husz János fellépése után. Ilyen gyorsan terjedtek át a huszita eszmék cseh földről a magyar déli végekre? És az üldözöbe vett huszita igehirdetők innen miért éppen Moldvába menekültek, a csángók földjére?

Jelentős lélekszámú magyar lakosságnak kellett élnie akkoriban a Szerémségben is, Moldvában is, a nemzet peremén. Történelmi szorongattatásai ellenére, nem egyszer éppen ez a „perem-magyarság” tett döntő tanúságot nemzeti múltunk nagy pereiben.

Mikor a nyolcvanas években egy bizonyos Dumitru Márton – a bukaresti hatalom közvetlen utasítására kiadott – könyvében azt kívánta igazolni, hogy a moldvai csángók „elmagyarosodott románok”, erre pedig nyelvészeti érveket, csángó tájszavakat és nyelvi sajátosságokat hozott fel, a magyar nyelvészek a Szerémséggel bizonyították dilettantizmusát. Ugyanis a Dráva és a Duna alatt, lent délen ugyanazok a nyelvi régi-ségek éltek tovább, mint a keleti részeken, a csángóknál.

Beleépült a szerémségi magyar nyelv a korai magyar protestantizmus emlékeibe. A drávaszögi Hercegszőlősen 1576-ban negyven prédikátor zsinatot tartott, és ezen megfogalmazták a baranyai reformátusság alaptételeit, a *Hercegszőlői Kánonokat*. Szerémségi prédikátorok is jelen voltak ezen a zsinaton.

Immár csak lappangó helységnevek emlékeztetnek a Szerémség és Szlavónia Árpád-kori magyar múltjára. Eszék alatt délnyugatra Haraszi, Lacháza, délre Ténye, keletre, a Dráva mentében Szarvas, Almás – ide menekültek volt az új hit elől Laskóról a magyar ferencesek –, a nagy Duna-kanyar alatt Dálya, Vukovár...

Tovább is szállhat képzeletem a Szerémségben, egészen Újvidék alá, Zimony fölé, Maradék falucskáig. Közigazgatásilag ma a Vajdaságé. Szerb neve: Maradik. Semmi értelme. Annál fájdalmasabban cseng magyar fülekben a *Maradék*, ahol nemzedékek óta nincs magyar iskola, most hal el végképp a magyar szó, süllyed alá ezer magyar esztendő.

Vajon ez a sors vár Drávaszögre is? Csak gyorsabb lesz a pusztulás, mint a hajdani Szerémségben?

Történelmi közhelyünk, hogy a török hadjáratok során legyilkolt, elmenekült magyarság helyére délszlávok települtek. Csak nem azonnal és nem tömegesen. A magyarság szívósabbnak bizonyult, mint ahogy előítéleteink sugallják. Gács vagy Kács településen, a Dráva mentén, a mohácsi vész után 28 évvel, vagyis 1554-ben 16 magyar adózót írtak össze. Majdnem száz évvel később, 1641-ben még mindig 13 magyar gazda adózott itt. Igaz, hogy az összeírásban ekkor már 24 délszláv név is szerepel, török megnevezés szerint „iflak”, vagyis „vlach”. (Csak meg ne tudják a román történészek, akik minden vlachban román ősoket látnak!) A török adókönyv úgy tudta, hogy Vörösmarton – tévesen Felesmart városaként szerepelteti – 1554-ben 53 tehetősebb, adózásra kötelezett magyar élt. Baranyai Júlia, akinek könyvében ezzel az adattal találkoztam, a felsorolás végén megjegyzi, hogy néhányan Vörösmarton most is négy és fél évszázaddal ezelőtt ismert magyar neveket viselnek: a Gyurák, a Keresztesek, a Bálindok, a Kontrák (régén Konták). Őriz az adókönyv magyar mesterségneveket is, törökösítve: „berber”, vagyis borbély, „szerádzs”, tehát nyerges. Magyar volt a község bírójja, bibliás Mózsés néven. Papjuk is volt a vörösmartiaknak, őt a „diák” jelző illette meg. Laskón (Laskafaluban) ugyancsak 1554-ben 30 magyar adózó szerepelt. Danócon – eltűnt drávaszögi mezőváros – 64-en. Nyoma veszett a településnek, pedig olyan módos volt a hódoltság első idejében, hogy ő adott kocsit a Budáról, illetve Konstantinápolyból jövő török futároknak.

Bánk bán korát idéző magyar nevek az elsüllyedt Danócról: Aracs Bertalan, Kovács Gergel, Cseki Mátí, Tod Mihál, Polkás Mihál, Fekető István, Vas Jakob, Kerékjáró Mihál, Puskás Anbrus, Szurd Mátí, Kopa Mohácsi, Őrs János...

Nem minden magyart írtak össze az adószedők. Hiába keresnők azok nevét, akik a Duna vagy a Dráva vadvizei és nádrénetegei között bujkálva hordozták életüket, a lápi mocsárból kiemelkedő földszigeteken, dörömbökön.

Baranyai Júlia a török defterek – adólajstromok – adataira támaszkodva mondja, hogy a török világ első századában a Drávaszögbe „csak egészen jelentéktelen mértékű

délszláv beköltözés történt”. Csörgits József személyes tapasztalatai alapján vázolja fel, hogy mi maradt meg 1991-ben, a horvát–szerb háború egyetlen esztendejében a drávaszögi magyarságból. Illetve, a „háború előtti” – ez 1991-et jelent – néprajzi állapotokat idézheti hitelesen, az elpusztultakról, elmenekültekről nincsenek pontos kimutatások.

Csörgits, akinek a családja istápolta öreg korában Baranyai Júliát, most 45 esztendő, éppen annyi, mint a Horvátországi Magyarok Szövetsége, amelynek 1988-tól az elnöke. Költő és publicista, az 1979 óta Eszéken kiadott, másfél ezres példányszámban megjelenő *Magyar Képes Újság* főszerkesztője. Három verseskötete jelent meg eddig (*Öngyilkos halak, Napló a fejéig és Mintha tenyérral csapnék a fénybe*). Az *Új Magyar Irodalmi Lexikon* jellemzése: „Lírája a jelen és a kollektív emlékezés kettősségében bontakozik ki. A pusztulásra ítélt táj költője, nagy intenzitással éli át a múlt, a gyökerek, a szülőföld örökségét, mellyel szemben áll a derékba tört vágycsák, az elvesztett illúziók jelene.”

Ez a poitikus író, „a pusztulásra ítélt táj költője” derűs ember és végtelenül optimista. Még 1991-ben meghívott a szülőfalujába, Vörösmartra, hogy ott kóstoljam meg legjobb borát, a *Rajnai Rizlinget*. Azóta sokszor megújította a meghívást, noha 1991 óta nem mehet át az eszéki hídon, Vörösmartra igyekezve, nem láthatja a szülőházát, a szülei otthonát, nem ihat hatholdas szőlője borából. A vörösmarti fiú Zomborban végzett magyar középiskolát, Eszéken horvát nyelvű pedagógiai főiskolát. Kezdetről újságíró, előbb az újvidéki *Magyar Szónál*, de ott csak három esztendeig volt maradása.

– Nem talált a szó közöttünk.

– Szakmai dolgokban különböztetek?

– Inkább öntudat dolgában. Újvidéken némelyek úgy ítélték meg, hogy a drávaszögi magyarok túlságosan hangsúlyozzák nemzeti hovatartozásukat. Miben is állt a mi „magyarkodásunk”? Nálunk elenyészően kevesen mentek lépre és vallották magukat „jugoszláv nemzetiségűeknek”. Vörösmarton mindig énekeltük a magyar himnuszt, és a feleségem, aki anyakönyvvezető volt, a magyar új házasságokat anyanyelvükön adta össze.

– Ezek szerint Újvidéken, a Vajdaságban nem találtak támaszt megmaradásotokhoz Jugoszlávia idején?

– Nem ilyen egyszerű ez. A Vajdaságban sem „jugoszláv” érzelmű a magyarok nagy többsége. Meg aztán a maga iskoláival, nemzetiségi intézményeivel a Vajdaság nekünk egyféle „belső anyaországunk” volt. A horvát függetlenség óta érezzük a hiányát.

Tehát, a Csörgits lustrája: Vörösmart tiszta magyar falu volt, 1200 lakossal, Újbezdánra magyar kubikosok települtek volt régi Bezdánról, a Duna mentéről a Drávához, létszámuk 1991-ben úgy 300, Kopács 800 lélek, színmagyar volt, Várdaróc 900, Kő – hajdanán Keő – 200, Karancs 400, Sepse 700, Nagybodolya 350, Darázs 350, Batina 800, Csúza – törökül börtönt jelent a szó – 900, Hercegszőlős úgy 600, Pélmónostor ugyanennyi magyarral számolt. A legendás Laskón, a vidék egykori szellemi központjában 1100 magyar élt, együtt mintegy száz horvattal. Voltak a Drávaszögben ennél kisebb magyar telephelyek is. Ha összeadjuk valamennyi magyar lakost, kitétek úgy 12 000 lelket.

– Mennyiben maradtak otthon a szerbek uralma alatt?

– Talán a magyarság fele. Volt, ahonnan majdnem mindenki eljött. Laskóról a legkevesebben.

Eszék nyújtott otthont a menekülőknak, meg hát igen nagy számban jöttek át Magyarországra, vagy hatezren. Közülük három és fél ezer még nem tért vissza. Van-
nak olyanok is, akiknek egyszerűen nincs hová visszatérniük...

4. Nem a független horvát állam gátolja a magyar menekültek hazatérését. Horvátország egyenesen hívja polgárait.

Jellasics báró, a horvát bán aligha gondolt arra 1848-ban, mikor Bécs parancsára átlépte a Drávát és csapataival a magyar szabadságharc ellen indult, hogy eljön olyan idő a szülőföldjére, mikor a magyarok állnak a horvát nemzet függetlenségi harca mellé, és akár életüket adják érte a csatamezőkön. Ha lélekszámukat tekintjük, tehát a 22 ezer magyart a 4 és fél millió horváthoz viszonyítjuk, akkor alighanem a Szerémség, Szlavónia, Verőce és a Drávaszög hozta a legnagyobb anyagi és véráldozatot az 1991-ben kezdődött horvát függetlenségi háborúban. Halottak a frontokon, horvát gárdisták között elesett magyarok, kivégzettek, elmenekültek, földig rombolt falvak – így Szentlászló –, testi és lelki csonkulások, soha ki nem heverhető emberi tragédiák.

Magyarok és horvátok viszonya a történelem során nem is volt annyira felhős, miként Jellasics szerepléséből és – megintcsak! – a kölcsönös előítéletekből következtethetnők. Illyés Gyula megidézi Teleki László grófot (1810–1861), a politikust és drámaíró, a *Kegyenc* szerzőjét, aki 1848-ban a népképviselői országgyűlés tagja, majd a forradalmi magyar kormány párizsi követe volt.

„Ha Horvátország azt az óhaját nyilvánítja, hogy elszakadni óhajt tőlünk, ennek én nem mondhatok ellent – ezt a véleményt fejezte ki emelt hangon Teleki László, már az 1848 őszi országgyűlésén döbrent csöndet keltve; vagyis nem tiltakozást. Nem először, nem is utolszor beszélt így – nyilvánosan is. Még a Batthyány-kormány nevezte ki ügyvivőnek Párizsba. Hogy ott beszéljen s működjön.”

Mi más ez, mint a népek, nemzetek önrendelkezésének tisztelete – jóval Wilson elnök 1918-as 14 pontja előtt? Ebben a szellemben a mai Magyarország elsőik között ismerte el az önálló Horvátországot. A szabadságszeretetükre oly büszke nyugati hatalmak előtt! Sőt – a nemzetközi szokásoktól eltérően – a Romániai Magyar Demokrata Szövetség is kinyilvánította teljes rokonszenvét az 1991-ben létrejött Horvát Köztársasággal. A közös eszmények és a jóváteendő történelem nevében. Nem felejtették el ezt a gesztust Horvátországban. A magyar szövetség észéki születésnapján felszóltalt András Imre, az RMDSZ Hargita megyei parlamenti képviselője. A jelen lévő horvát hivatalosok hosszan megtapsolták. „Számunkra nagy sikerélmény, hogy a horvát diplomácia és a horvátországi magyarok ezt ma is számon tartják.” (*Erdélyi Napló*, 1994. december 14.)

Pecze Ferenc, jogtudományi akadémiai doktor, a Hunyadi Szövetség elnöke régóta foglalkozik a magyar-horvát államközösség nyolc évszázadával. Azt mondja most:

– Az egyetemes jogtörténet egyik leghosszabb időtartamú és tartósan szilárd közjogi kapcsolata volt a nyolc évszázados magyar-horvát államközösség. Ezt az 1091-től 1918-ig terjedő együttélést visszaigazolja az 1990. december 21-én elfogadott mai, hatályos horvát alkotmány, amelynek a bevezetője többször utal magyar vonatkozásokra. Kimondja, hogy a „horvát-magyar perszonálunióban” a horvát állam mindvégig önállósággal bírt. Felidézi az 1527. évi királyválasztást a Habsburg-házból, és a nőági trónutódlásról szóló *Pragmatica Sancti*ót a 18. század elejéről. Mindkettő a korabeli

magyar közjoggal kötődik össze. Az alkotmány hivatkozik az együttélésre a „horvát-magyar 1868-as kiegyezés” kapcsán is. Hozzáfűzi, hogy ennek rendelkezései „mindkét állam jogi hagyományain” alapultak.

Világszerte alig találni alkotmányt, amely hasonló figyelmet szentelne egy szomszédos állammal hajdan fennállott államközösségi köteléknek. Kulcsot adhat a mostani déli (bel)háború(k) eredőinek értelmezéséhez az alkotmánynak az a megállapítása, hogy a horvát parlament soha nem ismerte el az 1989-től széthullott jugoszláv államot. A magyar-horvát együttélésben ismeretlenek voltak az olyan egymás közötti véres leszámolások, mint a délszláv együttélés hét évtizedében, gondolok az 1928-as belgrádi parlamenti gyilkosságokra, az 1941 és 1945 közötti, majd 1990-től újrakezdődő háborúskodásokra. A „belső ütközések” a két társállam, a magyar és a horvát között (reformkorban, 1848-ban és máskor) eltörpülnek az egyetértés tényeihez és a kívülálló – bizánci, velencei, török – hatalmak elleni közös hadviseléshez képest. Emlékeztetek az Árpád-házi királyok, majd az Anjouk, a Hunyadiak és mások közös alkotásai, a nándorfehérvári diadal, az itáliai magyar-horvát diáktársulatok, a Zrínyiek haditettei és költészetük, amely mind a két irodalmat gazdagította, a Wesselényi-összeesküvés, a horvát-magyar jakobinus mozgalom, az egybefonódó függetlenségi törekvések. Versailles tragikus tévedései mind a két államot sújtották. Látványosan különbözött a magyar-horvát és a szerb-horvát állami együttét felbomlása: 1918-ban korrekt feloldás, 1990-től népi társas délszláv felbomlás.

- Az előbb idézett mai horvát alkotmány milyen nemzetiségi jogokat foglal magába?

- Nevükön nevezi az ország nemzetiségei között a szerbeket, muzulmánokat, olaszokat, magyarokat, zsidókat, cseheket. Szavatolja az egyenjogúságukat, nemzeti jogaik megvalósítását, összhangban az ENSZ és a nyugati világ normáival. Minden nemzet és minden kisebbség számára biztosítja a nemzeti identitás kifejezésének, az anyanyelv használatának szabadságát és a kulturális autonómiát. Mindeme alkotmányos előírások alapján az 1991-ben létrejött kisebbségi törvény rendelkezik a nemzeti himnuszok, zászlók és más történeti jelképek szabad használatáról.

5. Csörgits József nem mehet haza Vörösmartra, de a hírek eljutnak hozzá Eszékre vagy Budapestre Drávaszög mai magyar valóságáról, ami – sok vonatkozásban – horvát sors is.

Megrázó egyéni tragédiák idéződnek fel mindegyre, a nagy közös tabló előtt.

A Horvátországi Magyarok Szövetsége születésnapjára emlékérmeket adományozott legkiválóbb tagjainak, a kisebbségi magyar közélet tevékeny vezetőinek. Szóltották Csébits Ferencet is Pélmonostorról, Drávaszög északi csücskéből. A járás tekintélyes főembere volt.

Jelképes szólítás. Csébits Ferenc nem jelentkezhetett. Nem menekült el Pélmonostorról. Nem ártott soha senkinek. Úgy hitte, nem eshetik bántódása. Csakhogy egyáltalán nem ez érdekelt a csetnik megszállókat. Csébits Ferencet fűrésszel darabolták fel! Élve!

Tóken való lefejezés 1944 őszén az erdélyi Szarazaján, élve eltemetés a Nadas mentében, tömegsírhoz lövés a Bácskában, Szudétaföldre deportálás a Felvidéken, „malenkij robot” Kárpátalján... Iszonyatos összkép arról, hogy Kelet és Nyugat nagyhatalmai milyen sorsot szántak a magyarságnak, amit mohó kishatalmak fejszékkel, fűrészekkel teljesítettek be.

Pélmonostor a drávaszögi Szárazajta lett.

Csébics Ferenc emlékérmét a falujából elűzött unokája vette át. Ha nem látom fizikai valóságában az unokát, talán kételkednék abban, hogy ilyen szörnyűség 1991-ben megeshetett, megint csak a nagy hatalmak tudtával és cinkos hallgatása mellett. Immár hivatalos törvényszéki, még hozzá a megszállt Drávaszögben hozott ítéletek bizonyítják a népirtást. A Magyar Távirati Iroda 1994 decemberében jelentette Belgrádból, hogy a pélmonostori bíróság úgy döntött: exhumálják annak a 18 magyar, illetve horvát áldozatnak a holttestét, akiket a hatóságok szerint Dusan Boljevic és felesége, Jagoda Boljevic gyilkolt meg 1991 októbere és decembere között. A feleség családi neve: Dobrokes, ismert név Drávaszögben, közeli rokona a csetnik megszálló hatalom első helyi vezetőjének. Akkor hát „hivatalos” támogatással történt a 18 gyilkosság?

A krajainai szerb bíróság azért döntött a holttestek megvizsgálása mellett, mert ki akarja deríteni a gyilkosságok elkövetésének pontos módját. Az októberben megkezdett perben az ügyészek háborús bűncselekmények elkövetésével vádolják a Boljevic házaspárt, s az állítják, hogy a szerb területvédelmi hadseregben (csetnik önkéntes alakulat) szolgáló Boljevic anyagi érdekektől vezérelve végzett áldozataival.

A „Rambo” gúnynevű Boljevic eddigi vallomásaiban tagadta, hogy köze lett volna a gyilkosságokhoz, s azt mondta, inkább ki kellene tüntetni őt a szerb-horvát harcok idején véghezvitt cselekedeteiért. Jagoda Boljevic azt vallotta, hogy férje követte el a gyilkosságokat, s ő csak a férje kényszerítésének engedve segédkezett a bűncselekmények végrehajtásában.

Számomra különös, hogy a szerb megszállás alatt álló Pélmonostoron vonták felelősségre Boljevicéket. Csörgits József magyarázata egyenesen világpolitikai árnyékokat vetít a drávaszögi magyar égboltra. Elmenekült magyarok egy csoportja 1992 februárjában az ENSZ tudomására hozta a pélmonostori vérfürdőt. Máshonnan is felröppentek hasonló hírek. Határozat született a háborús bűnösök felelősségre vonásáról. Nem bizonyos, hogy Boljevicékkel kellett volna elkezdni.

Ez lenne a magyar megmenekülés Drávaszögben, a nemzetközi figyelem? 1994 karácsonyán Vörösmarton csetnikek törtek be Dezső Árpád 30 éves munkás házába. Parancsba adták, hogy azonnal induljon velük, katonának kell mennie a szerbek oldalán Boszniában. Dezső Árpád tiltakozott: mi köze neki a szerbek háborújához? A csetnikek megragadták, kivonszolták a házából, és a kapuja előtt agyonlőtték.

– És a kéksisakosok? – kérdezem megdöbbenve Csörgits Józseftől, akinek Dezső Árpád az unokatestvére volt. – Vörösmarton nincsenek békefenntartók?

– Hogyne lennének! Úgy 130 méternyire tanyáztak a Dezsőék házatól. Nem avatkoztak közbe.

Folyamatos népirtás – a népek önrendelkezése nevében? Ennek a korszerű, nemes eszménynek a kísértete járja be ma a világot. Ennek alapján foglalták el a szerb csetnikek Drávaszöget. Azóta folytatom a magam néma vitáját – önmagammal.

– Meg kell értenünk a szerbek álláspontját is. A horvát függetlenség kikiáltásával ők kerültek kisebbségbe a Drávaszögben és más horvát vidékeken. Ha a szlovénoknak, horvátoknak, macedónoknak joguk van a nemzeti önállósághoz, miért ne illetnék meg ugyanazok a jogok a kisebbségbe szorult szerbeket is? A népek szabadsága olyan, mint a levegő: csak akkor lehet az egyiké, ha minden másnak ugyanúgy jut belőle.

– Éppen ez az árulkodó. A csetnikek a szerb önrendelkezés nevében lázadtak fel, de eszük ágában sincs megadni ugyanazokat a jogokat Szerbia kisebbségeinek, az albánoknak, magyaroknak, horvátoknak.

- Hátha a szerb önrendelkezés kivívása ráébreszti Szerbiát arra, hogy neki lenne erkölcsi kötelessége felszabadítani a maga kisebbségeit? A csetnikek is hoznak véraldózatot, ez nem ösztönözhetné őket más népek önrendelkezésének elismerésére?

- A tömegvérengzések? Éppen ezek tették ijesztővé magának az önrendelkezésnek az elvét, s még inkább a gyakorlatát a nyugatiak szemében. 1918-ban csak Wilson elnök tagadta meg saját eszményeit. Most mintha az egész nyugati világnak fontosabb lenne a maga jóléte, kényelme, biztonsága a keleti kisebbségek szabadságánál. A csetnik háború ezért vált - legalábbis egy időre - a nemzeti önrendelkezés eszméjének tömegvilkosává.

Abbahagyom, nagyon fáraszt. Régóta a magyar sorsról folytatom a vitát önmagammal.

Ennek a kisebbségi magyar fátumnak ijesztő jelképe szintén a romlás, egy drávaszögi falu: Laskó. Árpádok óta magyar telephely. Lakosságát a török kipusztította. Újból magyar fái lett belőle. Az anyanyelvűség egyik első bástyája a történelmi Magyarországon, ahol református püspökként szolgált Sztárai Mihály, a sárospataki iskola megszervezője. Itt, délen 120 eklézsia lelki vezetője. Magyarul prédikált a laskói templomban, és anyanyelvükön tanította a laskói magyar gyermekeket. Gyülekezeti énekei ma is felhangzanak református templomokban, mindenütt a Kárpátok ölelte tájon.

Eszünkbe jut-e e zsoltárok éneklésekor Laskó?

Sztárai Mihály templomával kezdték el a mostani dúlást. Szőnyeg borítottak az orgonára és felgyújtották. Égtek a falak is. Következett az iskola. Magyar iskola volt itt mindig, Sztárai óta, a Tito-rendszerben is, mivel majdnem színmagyar falu. A csetnik uralom megszüntette a magyar iskolát. Szerb iskolaként indította újra, amelynek van magyar tagozata is. Még van, már csak négyosztályos. A falu lakosságának fele szerb betelepített. Abban a faluban, ahonnan a legkevesebb magyar menekült el. Az őslakosság kizorításával „csináltak helyet” a foglalóknak. Laskó mindennapi életében már csak a szerbeknek van szavuk. Vagy esetleg egy olyan magyarnak, mint...

- Az iskola igazgatónője neve szerint magyar - mondja Csörgits. - Ő igazgatja az elárvult vörösmarti iskolát is. Zsigics Júlia a neve. Férje az egyik helyi fő csetnik.

- Olyan kiváló tanárnő?

- Ennyire ravaszok a megszállók. Számítanak arra, hogy külföldi „ellenőrök” jöhetnek egyszer, akkor pedig kérkedni lehet: nézzék, uraim, íme az eredeti csetnik demokrácia! Szerb többségű faluban magyar nemzetiségű az iskola igazgatónője! Azt csak a laskóiak tudják, hogy Zsigics Júlia „szerb inget visel”, nagyobb csetnik az igaziaknál.

A kisebbségi sors az egyéni züllés ilyen riasztó példáit is kitermeli. Mindenütt.

6. De olyan eszmény-embereket is nevelhet, akik maradandó nyomokat hagynak maguk után közösségük gondolkodásában.

Merki Ferenc ilyen volt Drávaszögben. Felfigyeltek rá - öregségében - az anyaországban is, Kudlik Júlia tévéfilmet készített róla, ezt a megüjult *Somogy* példás horvátországi magyar számában közreadta (1994. évi 6. szám). A kémia, fizika és matematika tanára volt Merki Ferenc, és éppen ő, a reáliák embere küzdött legszívósabban Horvátországban az anyanyelvű oktatásért. Pedig némelyek úgy vélekednek, hogy az anyanyelvűség csak az irodalomszakosok szívügye, a számtan tanításánál nem fontos a nyelv, csak az értelem.

Tanárunk 1927-ben született Vörösmarton, kisiparos családban. Egyazon évjárat gyermekei vagyunk tehát. Más rokon vonások is összekapcsolnak. A drávaszögi és az

erdélyi kisebbségi sors a két háború között abban is egyezett, hogy itt is, ott is a „név-elemzés” módszerével ritkították a magyarság sorait. Merki Ferencről a szerb hatóságok kiderítették, hogy tulajdonképpen nem is magyar. Mars a szerbhorvát elemi iskolába! Egy szót sem tudsz szerbül? Majd megtanulsz! Helyrehozod elbitangolt őseid vétékét! Vörösmarttól tovább, Eszékre, továbbra is szerbhorvát iskolába. Menekülni próbált, nem az „államnyelv” elől, azt már jól beszélte. Menekülését a magyar iskola jelentette. Akárcsak nekünk a Székelyföldön. Szülei beírták a zombori magyar polgárba. Hazatért az anyanyelvéhez.

Éltre szóló élménye lett, mikor – Batinán elkezdett tanítása után – Vörösmatra helyezték, és tanárként belépett abba a tanterembe, ahol hétéves korában első volt, magyarul szólott a diákjaihoz, ott, ahol ő diákként csak szerbül szólalhatott meg. Akkoriban egész Jugoszláviában hatosztályos oktatás folyt falvakon, de ezek végzettjei nem tanulhattak tovább. Nyolcosztályos algimnáziumok készítettek elő a fiatalokat a középiskolákba és az egyetemekre. Magyarul ilyen iskola nem volt. A Horvátországi Magyarok Szövetségének – mindjárt megalakulása után – 1949-ben – egyik első gondja ilyen iskolatípus engedélyeztetése. Helyiség is kellett az engedély mellé. Ott volt a nagykocsmá, abban is meg lehetett nyitni – ideiglenesen – a nyolcosztályos iskolát. A hatvanas évek elejéig szolgált is engedelmesen a kocsmáépület, akkor már nem lehetett többet toldozni-foltozni. Merki Ferenc lett közben az algimnázium igazgatója. Talpalt Vörösmarton, a körzet – járás – székhelyén, Pélmonostoron, a köztársaság fővárosában, Zágrábban. Építési engedély, építkezési anyagok, tervek, mesterek, pénz, külön gond mindegyik, de 1973 novemberére elkészült az új vörösmarti magyar iskola.

Merki Ferenc pedig, iskolavezetőként, megismerhette az egész horvátországi magyar oktatás gondjait; ebben a szélesebb összefüggésben ítélte meg maga és a magyar pedagógusok feladatait. Felfigyeltek rá az eszéki pedagógiai intézetben: mint tanárra, aki tantárgyait, a kémiát, fizikát, matematikát vonzóvá tudja tenni diákjai számára, mint iskolán kívüli népnevelőre, aki a vörösmarti kultúregyletben a felnőttek körében is érvényesíti előadóképességét, pedagógiai érzékét, és mint igazgatóra, aki ezernyi akadály ellenére szervezi az anyanyelvű oktatást. Kinevezték nemzetiségi szakfelügyelőnek, majd tanácsosnak. Szakbizottság élén járta végig a magyarlakta falvakat, felmérték a magyar iskolahálózat állapotát és igényeit. Felkerestek minden olyan helységet, ahol a népszámlálási adatok szerint legalább kétszáz magyar élt. Voltak olyan horvátországi helységek, ahol a csekély létszámú magyarságnak soha nem volt anyanyelvű iskolája, vagy Trianon után megszűnt. Kidolgozták az oktatási hálózat hosszú idejű fejlesztésének munkatervét. Merkiné elmondta a tévériporternek, már a férje halála után, hogy a kisebbik fia egyszer megkérdezte: mondd, anyu, apu az iskolában alszik?

Még vörösmarti iskolaigazgató korában a Horvátországi Magyarok Szövetségének elnökévé választották. A szervezet az ő irányításával arra törekedett, hogy a szabad nyelvhasználatból az együtt élő nyelvek egyenlősége teljesebbé ki. Vegyes vidékeken is a falusi népgyűléseken magyarul szóltak a polgárokhoz, gondoskodtak arról, hogy a magyarlakta helységekben az intézményekben, hivatalos helyeken, postán, üzletekben mindig legyen magyarul tudó tisztviselő, postás, elárusító.

Ez a fellépés visszahatott az iskolák életére, a szülők magatartására. Merki Ferencnek és jó társainak gyakran meg kellett küzdeniük a közönnyel és tudatlansággal. Minek terhelni a gyermekeket még a magyar nyelv tanulásával is, úgysem veszik hasz-

nát az életben? Mintha Erdélyben lennék, nem is okvetlenül valamelyik magyar szórványban. Merkiék szívós munkával, okos szóval maguk mellé állították a kishitűeket, a nyelvüket nem túlságosan becsülő közönyösöket is. A dél-baranyai magyarlakta helységekben és a magyar nyelvszigeteken anyanyelvű iskolák létesültek, az erősen vegyes, horvát túlsúlyt mutató helyeken kétnyelvű oktatást építettek ki, a kis létszámú szórványtelepeken pedig nyelvapolást vezettek be, a kötelező órarenden kívül, de az iskolai oktatás keretében.

Úgy tartják Merki Ferenc kollégái, hogy ez, vagyis az anyanyelvapolás megszervezése egész Horvátországban a tanár, a szakfelügyelő, majd tanácsos harmincesztendő munkájának legnagyobb eredménye. Felfigyelt rá a magyar nyelvapolás apostola, Lőrincze Lajos is: „Ha modellt ajánlhatnék egy szobrásznak, hogy kiről mintázza meg a kisebbségi magyar kultúra és nyelv ápolóját, hát Merkit, vagy elsősorban Merkit ajánlanám.”

7. Helyét a Horvátországi Magyarok Szövetségének elnöki tisztében Csörgits József az ő szellemében akarja betölteni. Az Eszék és Budapest között „ingázó” főszerkesztő, szíve szerint költő és szőlősgazda, akinek megígért Rizling borára igényt tartok, ha egyszer majd visszatelepülési szándékkal lépheti át az eszéki hidat, mintha Kőműves Kelemen sorsát ismételné. A szövetségnek egy felépült vár leomló falait kell újra meg újra felraknia. Drávaszögben csetnik uralom, Horvátország más vidékein lapangó háború. Nincs győtrelemesebb, mint kisebbségi politikát folytatni a felizzított gyűlölet légkörében. A kisebbségi jogok lényegében csak egyetemlegesen biztosíthatók, kivételezéssel nem. A horvát igazgatás nem teheti meg, hogy teljes jogállást nyújt, iskolákkal, intézményekkel a magyaroknak, olaszoknak, de a szerbektől megtagadja ezeket. Márpedig a szerbek az általuk megszállva tartott horvát területeken megtagadják a horvátoktól az alapvető kulturális életlehetőségeket. Így esik az ártatlan magyarság két malomok közé, és leggyorsabban őt fenyegeti a felörlődés veszélye. Európa talán legviharosabbban eltűnő nemzeti közössége a horvátországi magyarság.

Csörgits Józsefék legalább erkölcsei védelmet szeretnének nyújtani a 22 ezres magyar közösség háromba szakadt csoportjainak: a drávaszögi megszállás alatt élőknek, az elmenekülteknek és a szabad horvát területen lakóknak. 1991 májusától, mikor a szerb tankok megjelentek Drávaszögben és harcok kezdődtek a magyarlakta szlavóniai térségben, a Horvátországi Magyarok Szövetségének beszámolója a szervezeti munkáról, a művelődési tevékenységről, magyar iskolák helyzetéről úgy hangzanak, mint valóságos hadijelentések. Magyar Válságtörzs irányítja a szervezetet, ennek tagjait titokban tartják, félve a csetnikek bosszújától. A partizánháború szabályai léptek érvénybe. Titokban építik ki a kapcsolatot a megszállt Drávaszöggel. A *Magyar Képes Újság*ot megpróbálják beküldeni Vörösmartra és környékére, a szerbek mindegyre feltartóztatják. Gondoskodnak a Magyarországra menekült drávaszögi, szlavóniai magyarok és horvátok ideiglenes beilleszkedéséről, a menekülttáborok támogatásáról. Nyilatkozatokban tájékoztatják a nemzetközi közvéleményt a megszállásról és a vérengzésekről. Csörgits József Kanadáig eljutott, előadást tartott magyaroknak, horvátoknak. Beszámolóit riasztóak.

Katasztrófális a magyar oktatás helyzete. A háborút megelőzően 640 diák tanult a tisztán magyar vagy kétnyelvű iskolákban, és 1000 diák vett részt az anyanyelvapolásban. Ez utóbbi tanítási forma 19 iskolában működött, és nemcsak magyar nyelvet ok-

tatott, de a nemzeti identitás alapjait rakta le, ízelítőt adva a magyar történelemből, irodalomból, zenéből. Magyar óvodákba 250 gyermek járt. Összesen 125 magyar pedagógus oktatott.

Elmenekült az óvónők 40 százaléka, a 95 általános iskolai tanárból 38, a 17 középiskolai tanárból 5, elhagyta helyét a két magyar tanügyi tanácsos. Nem él addigi lakóhelyén a magyar diákok fele. Az iskolák „átköltöztek” Pécsre, Zánkára, Siklósra, Harkányba, Mohácsra, vagyis Magyarországra. A nyugatra került magyar tanárok, diákok sorsáról nincsenek megbízható adatok.

Eszék – említettem – a hozzá tartozó Rétfaluval együtt ma mintegy hatezer magyar szálláshelye. A HMSZ igyekszik valóban otthonukká tenni a várost, a magyar oktatás újjászervezésével, előadásokkal, kultúrestekkel. A *Magyar Képes Újság* 1994. december 22-i számában fényképes riport: *Magyar nyelvű óvoda nyílt Eszéken*. A magyar csoport a Bóbita nevet viseli. Huszonöt gyermek megmentése az anyanyelvnek, a magyarságnak – országos esemény, amelyen a zágrábi magyar nagykövetség, Eszék polgármesteri hivatala, a pécsi pedagógiai intézet képviselői is megjelentek. Természetesen ott volt Csörgits József is, annál inkább, mivel a magyar szövetség vállalta, hogy saját mikrobusszával szállítja az óvodába és onnan haza a gyermekeket. Ez volt a szokás a két háború között Bukarestben is: a magyar iskolák autóbuszai rövidítették a távolságot a nagyváros külterkei és a magyar skólák között. A bukaresti hatalom 1945 után már az „egyenlőséget” érvényesítette: ha a román diákokért nem megy busz, a magyarokért sem lehet. A mai Horvátország – Eszéken legalábbis – nem kíván efféle „egyenlőséget” bevezetni. Amúgy is kinkeserves a szétrombolt magyar oktatás valamelyes helyreállítása. Vagy két éve esemény volt, mikor Eszéken 367 jelentkezővel több iskolában beindult újra a magyar nyelvoktatás.

Úgy felerészben a magyar népállomány az önálló Horvátország területén él. Szlavónia és a Szerémség találkozásánál egyetlen magyar többségű falu szerb megszállás nélkül: Haraszi. A református templom és a torony súlyosan sérült a harcokban, de mintegy 600 magyar ott maradt ősei szálláshelyén. Jankovciban, a dakovói püspöki székhely közelében 300 magyart tartanak nyilván. Verőce városában is találni vagy 200 magyart. Zágrábban 800 körüli lehet a számuk. Élnek magyarok Fiumében, a hajdani és egyetlen magyar tengeri kikötőben, de számuk alig éri el a százat. Még kevesebben vannak Záran, horvát nevén Zadaron, hová IV. Béla királyunk menekült volt a tatárok elől. Aztán ott Dalmácia, a tengerpart egész hossza, vagy ezer magyar lakójával, ezek nem menekült királyok, hanem szerencsét kereső vállalkozók, munkások.

Kuriózum – fájdalmasak a mai magyar kuriózumaink! –, hogy Zelenika montenegrói város egyik főorvosa magyar, nemcsak nemzetisége szerint, de családi nevében is: Magyar Adorján fia. Az apja a szüleivel került volt oda, még a Monarchia idején, ott ragadt az első világháború után, 1990 körül halt meg. Borbándi Gyula nagy lustrája, az 1992-ben megjelent *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia* számon tartja a jogász Magyar Adorján néprajzi, népismereti, főleg pedig sumerológiai köteteit, amelyek Svájcban, illetve Angliában jelentek meg. Az *Ósmagyar rovásírás* 1961-ben angolul is.

Zelenika a cattarói öbölben található, ahol 1918 februárjában ama híres matróz-lázadás kitört az osztrák–magyar hadiflotta támaszpontján. Csak ennyit tudunk róla, pedig talán kár elfelejteni, hogy a matróztanács az éppen időserű követelésen, a békekötésen túl, nemzeti önrendelkezést igényelt, demokratikus kormányzat alatt, a Balkán valamennyi népének. Visszaérkeztünk hát az önrendelkezéshez, amelyért annyi vér folyik ezen a tájon ma is.

Magyar Adorján főorvos fiát a Horvátországi Magyarok Szövetsége számon tartja, vállalva a „határsértés” ódiomát Montenegróval. Aki meg akar maradni magyarnak ilyen messzi számkivettségben, annak legalább lélekben tartoznia kell valahová, egy befogadó közösséghez.

8. Horvátország magyarjainak 1991-ig a Vajdaság volt a nem hivatalos „anyországa”. Még ha kisebbségi szemléletük nem is egyezett mindenben. A horvátországi fiatalok Bácskába, Zomborba, Szabadkára, Újvidékre jártak magyar középiskolába, egyetemre. Újvidékről jött a napilap, a *Magyar Szó*, ott volt a könyvkiadó, a Forum, amelyik a drávaszögi írók munkáit, Baranyai Júlia sajátos felépítésű lírai monográfiáját, Csörgits József versesköteteit gondozta. Bátorítás és serkentés érkezett a Vajdaságból önösszeszedésre, munkára, autonóm építkezésre. Nagyon fontos volt azokban az évtizedekben, mikor a Dráva nemcsak határfolyó volt Magyarország felé, hanem eszmei szögesdrót övezte mind a két partját. Talán ez az elzártság és az önvédelem természetes ösztöne is sugallhatta akkoriban a „jugoszláviai magyar nemzet” szerencsétlen gondolatát.

Részemről ez nem mentség, legfeljebb magyarázat. A kisebbségi lelki nyomor megértése.

Bácska elfelejtette volna „patrónusi” kötelességét? Drávaszög irányában nem is teljesíthetné tovább, mivel front húzódik közöttük. De panasz érkezik mostanság a legdélibb magyar telepekről, Belgrád alól, ahová a múlt században telepítették volt a bukovinai székelyek népes raját. Hertelendyfalva nyugalmazott tanítója, Varga Sándor a viták számára megnyitott *Szabadkai Fórum* vendégeként 1994 végén azt mondta: olyan ütemben gyorsult fel náluk az asszimiláció, olyan gyorsan fogy a dél-bánati magyarság, hogy néhány évtized múltán nyoma is eltűnik arról a tájról. Pedig nem azért jöttek volt el erdős Bukovinából, hogy a Duna egykori árterületébe vesszenek bele. Gyors segítségre lenne szükségük. De honnan? „A délbánati magyarság úgy érzi – mondta Varga Sándor –, hogy a bácskaiak elfeledkeztek róla.” (*Szabad Hét Nap, 1994. december 22.*) A jugoszláviai polgárháború fogságában a fellángolt belső magyar testvérharc tüze a kicsiny magyar nyelvszigeteket, lélekszigeteket emészti el legelőbb?

Annál nagyobb történelmi súllyal nehezedik Magyarországra az anyanemzet kötelessége a horvátországi magyarokért is. Elérkezik-e a hívás a Dráva partjáról Budapestre, az értelemmel együtt az érzelmek hullámhosszán is? Eszék felé tartva, Dráva-szabolcs után, már a folyó jobb partján, fiam a rádiótelefonján felhívta a magyar fővárost. Azonnal bejött a szám, a közvetítőállomások jól működtek. Vagy harminc kilométerrel odébb, Eszék előtt megint üzenni akart Pestre. A hívás onnan már nem ment ki. A magasságban megszakadt a kapcsolat.

Akárcsak lent, egy felegetett híd pillérei között.